

Τάφη ή καύση των νεκρών; Σκέψεις εξ απόψεως ορθοδόξου

Στους διαφόρους πολιτισμούς η ταφή των νεκρών με ποικίλους τρόπους είναι στενά συνδεδεμένη με θρησκευτικές και φιλοσοφικές δοξασίες. Ακόμα και για τους ορθοδόξους Χριστιανούς της Γερμανίας το ερώτημα για την ταφή ή καύση των νεκρών δεν μπορεί να απαντηθεί ανεξάρτητα από την πίστη της ορθοδόξου Εκκλησίας. Οι επόμενες γραμμές μπορούν να θεωρηθούν ως θεολογικές σκέψεις, οι οποίες διευκολύνουν να απαντηθεί αυτό το ερώτημα.

Ιστορική επισκόπηση

1. Τόσο στην ελληνική αρχαιότητα όσο και στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή η καύση των νεκρών ήταν παράλληλα με την ταφή μια συνηθισμένη πρακτική. Επίσης ασιατικές θρησκείες όπως ο Ινδουισμός και ο Βουδδισμός ακολουθούν για λόγους πίστεως την καύση των νεκρών σωμάτων. Αντίθετα η ταφή αποτελούσε πάντα τη συνηθισμένη πρακτική στον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ. Στην ιστορία των θρησκειών και των πολιτισμών είναι γνωστοί και άλλοι τρόποι ταφής, όπως η παράδοση του νεκρού στα στοιχεία του νερού και του αέρα.
2. Από νωρίς οι Χριστιανοί αποστασιοποιήθηκαν από την καύση των νεκρών. Σε αυτή τους τη στάση δεν αντικατοπτρίζονται μόνο λόγοι πίστεως, αλλά και ο σαφής διαχωρισμός από τον κόσμο των εθνικών. Κατά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, που γινόταν όλο και περισσότερο χριστιανική, ήταν για την Εκκλησία τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση αυτονόητο να θάπτονται οι νεκροί στη γη – τόσο αυτονόητο, ώστε καμία οικουμενική ή τοπική σύνοδος της πρώτης χιλιετηρίδος δεν χρειάστηκε ιδιαίτερος και επισήμως να καθιερώσει αυτή την πρακτική.
3. Κατά την Γαλλική Επανάσταση καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να εισαχθεί η καύση ως έκφραση της ελευθερίας του ανθρώπου και του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης της «δικής του στάχτης». Από τα μέσα του 19ου αι. αυξήθηκαν οι αιτήσεις για καύση. Από τη μια οι εργατικές συντεχνίες και η ανερχόμενη σοσιαλδημοκρατία έβλεπαν στην καύση έναν οικονομικό τρόπο κηδείσεως, από την άλλη αντιεκκλησιαστικές οργανώσεις προπαγάνδιζαν την αποτέφρωση ως συνειδητό διαχωρισμό από την χριστιανική ταφική πρακτική. Το πρώτο αποτεφρωτήριο στη Γερμανία άνοιξε το 1878 στη Gotha. Στο μεταξύ στις γερμανικές μεγαλουπόλεις οι δια της καύσεως κηδείες αποτελούν περισσότερο από το μισό αριθμό των όλων κηδειών.

4. Σε παραδοσιακές ορθόδοξες χώρες η καύση των νεκρών απορρίφθηκε τόσο από την Εκκλησία όσο και από το κράτος. Στη Ρωσία εισήχθη ο τρόπος αυτός ταφής μόλις το 1920 από την κυβέρνηση των Μπολσεβίκων. Το πρώτο αποτεφρωτήριο στη Ρουμανία έγινε το 1928, στη Σερβία μόλις το 1964. Στην Ελλάδα η αποτέφρωση νομιμοποιήθηκε από το κράτος μόλις το 2006, παρόλα αυτά μέχρι σήμερα (2012) δεν υπάρχει κανένα αποτεφρωτήριο στη χώρα αυτή. Επίσης από το 2006 επιτρέπεται και στην Κύπρο – αλλά μόνο για ξένους υπηκόους.

Αγιογραφικό και θεολογικό υπόβαθρο

5. Γενικά στην Παλαιά Διαθήκη η αποτέφρωση των νεκρών είναι κατακριτέα. Κάθε φορά που γίνεται αναφορά σε αυτή, μοιάζει συχνά με καταστροφή της σορού ως τιμωρία: «Τάδε λέγει Κύριος· ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Μωᾶβ καὶ ἐπὶ ταῖς τέσσαρσιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτόν, ἀνθ' ὧν κατέκαυσαν τὰ ὀστᾶ βασιλέως τῆς Ἰδουμαίας εἰς κονίαν» (Αμ 2,1). Η καύση των ανθρώπων αποτελούσε κατά τα άλλα τιμωρία για ιδιαίτερα ειδεχθείς αμαρτίες (Γεν 38,24· Λευ 20,14, 21,9· Ιησ 7,15· Ησ 33,12). Ακόμα και εκτελεσθέντες εγκληματίες θάπτονταν (Δτ 21,23). Η μη ταφή αποτελεί συχνά μια επιπλέον τιμωρία για ιδιαίτερος αχρείους ανθρώπους (Α' Βασ 21,23). Πόσο άγιο είναι το ανθρώπινο σώμα δείχνει και το γεγονός, ότι ο ίδιος ο Θεός θάβει τη σορό του Μωυσή (Δτ 34,6).
6. Το δέος της Εκκλησίας απέναντι στο νεκρό ανθρώπινο σώμα βασιίζεται κυρίως στο πρότυπο του ενταφιασμού του Χριστού (Ιω 19,38-42). Έτσι αποτελούσε για τους Χριστιανούς κατά βάση επιθυμία να τάφουν στη γη κατά μίμηση Χριστού και για την προσδοκία της αναστάσεως του σώματος κατά τη Δευτέρα Παρουσία, παρόλο φυσικά που η καταστροφή του σώματος λόγω ατυχήματος, φυσικών καταστροφών κτλ. ή κατόπιν επιθυμίας άλλων ουδόλως μείωνε την ελπίδα της αναστάσεως. Χαρακτηριστικό σε αυτή την περίπτωση είναι αυτό που αναφέρει ο Ευσέβιος Καισαρείας (+ περίπου 340) στην Εκκλησιαστική Ιστορία του για τους γάλλους μάρτυρες: «τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων ... αἰθριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἕξ, μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραρρέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι, καὶ ταῦτ' ἔπραττον ὡς δυνάμενοι νικῆσαι τὸν θεὸν καὶ ἀφελῆσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν...» (5,1,62). Κατά συνέπεια η αρχαία Εκκλησία αριθμούσε την ταφή των νεκρών στα επτά έργα του ελέους.

7. Στη Αγία Γραφή και στους Πατέρες της Εκκλησίας ο άνθρωπος εκλαμβάνεται ως ενότητα ψυχής και σώματος. Έτσι διαβάζουμε σε ένα κείμενο το οποίο αποδίδεται στον άγ. Ιουστίνο τον Φιλόσοφο και Μάρτυρα (+ περίπου 165): «Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἢ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστὸς ζῶον λογικόν;» (Λόγος περί Αναστάσεως 8,8). Από αυτή την άποψη το σώμα δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση φυλακή της ψυχής, αλλά ένα αναπόσπαστο μέρος του ανθρωπίνου προσώπου, που αποτελείται από ψυχή και σώμα. Η ενότητα ψυχής και σώματος συνεχίζει να υφίσταται και μετά το θάνατο. Έτσι τονίζει ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής (+ 662), ότι αυτή η ενότητα δεν κινδυνεύει ακόμα και μετά τη διάλυση του σώματος και την συνέχιση της υπάρξεως της ψυχής, διότι σώμα και ψυχή συνεχίζουν να φέρουν κατά κάποιο τρόπο τη σφραγίδα εκείνου του όλου, στο οποίο ανήκαν, δηλαδή του μοναδικού ανθρωπίνου προσώπου (PG 91,1101B).
8. Έτσι η ανθρωπίνη φύση, την οποία προσέλαβε ο Υιός του Θεού κατά την ενανθρώπιση του, είναι ολοκληρωμένη, καθώς αποτελείται από λογική ψυχή και σώμα. Ακολούθως ο κάθε Χριστιανός είναι μέλος της Εκκλησίας στην ολότητά του εκ ψυχής και σώματος και με αυτή την ολότητα λαμβάνει μέρος στα μυστήριά της, τα οποία κάνουν παρόν το σωτηριώδες έργο του Χριστού. Αυτό το σωτηριώδες έργο, που αποσκοπεί στην τελική υπέρβαση του θανάτου και την αμαρτίας, βασίζεται στην ελπίδα της αναστάσεως, με την οποία συνδέεται η γνώση για την ανάσταση του σώματος σε πνευματική μορφή: «οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν» (Α΄ Κορ 15,42-44).

Η πρακτική της Εκκλησίας

9. Για την ορθόδοξη Εκκλησία ισχύει κατά βάση ότι οι νεκροί κηδεύονται στη γη με την συνδρομή της Εκκλησίας. Εκεί τα σώματά τους, τα οποία με το βάπτισμα έγιναν ναοί του Αγίου Πνεύματος, αναπαύονται μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία, κατά την οποία όλοι οι νεκροί θα αναστηθούν από τα μνήματά τους (Α΄ Θεσσ 4,13-18) και θα προσέλθουν ενώπιον του δικαστηρίου του φιλόανθρωπου Κυρίου μας Ιησού Χριστού.
10. Βεβαίως η ορθόδοξη Εκκλησία ποτέ δεν παρέβλεψε το γεγονός, ότι υφίστανται συνθήκες που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την καύση (π.χ. η καταπολέμηση μιάς επιδημίας). Το γεγονός όμως ότι η

αποτέφρωση σε πολλές περιπτώσεις μέχρι σήμερα απέπνεε μια μη εκκλησιαστική νότα όπως επίσης – ιδιαίτερα στους νεότερους χρόνους – εμπεριείχε άρνηση της αναστάσεως, οδήγησε σε ρητή απαγόρευση της καύσης ή στην άρνηση εκκλησιαστικής κηδείας στην περίπτωση της αποτέφρωσης.

11. Στο μεταξύ τα αντιχριστιανικά κίνητρα της αποτέφρωσης τέθηκαν εν πολλοίς στο περιθώριο ή εξαφανίστηκαν εντελώς. Η μεγάλη αύξηση των αποτεφρώσεων κατά τις τελευταίες δεκαετίες οφείλεται κυρίως στο αρκετά υψηλότερο κόστος της ταφής σε σχέση με τον ενταφιασμό της τεφροδόχου. Στη Γερμανία ο αριθμός των αποτεφρώσεων αυξάνεται στο μεταξύ κάθε χρόνο, έτσι ώστε αρκετοί ορθόδοξοι Χριστιανοί στη χώρα μας για πρακτικούς λόγους είναι περισσότερο ανοικτοί στην ιδέα της αποτεφρώσεως. Παρόλα αυτά πρέπει να τονιστεί με έμφαση, ότι η ταφή αποτελεί τον κανονικό και συνήθη τρόπο κηδεύσεως για τους ορθόδοξους Χριστιανούς.
12. Αν παρόλα αυτά κάποιος επιθυμεί την καύση του, πρέπει να ελέγχεται πάντα, κατά πόσο δεν είναι δυνατή η ταφή του. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητη η συζήτηση με τον υπεύθυνο ιερέα, ώστε να ξεκαθαριστεί ότι η καύση αντιτίθεται στην πίστη της Εκκλησίας. Εάν καταδειχθεί ότι για πολύ σοβαρούς λόγους η καύση είναι αναπόφευκτη, πρέπει να διευκρινιστεί ότι αυτή δεν συνδέεται σε καμία περίπτωση με άρνηση της ορθόδοξου πίστεως, κυρίως της χριστιανικής βεβαιότητας για την προσδοκία της «ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Σύμβολο της Πίστεως). Σε αυτή την περίπτωση πρέπει να ο ιερέας να ζητά και τη γνώμη του επισκόπου του.
13. Ο κάθε άνθρωπος είναι ένα μοναδικό δημιούργημα του Θεού. Ακόμα κι ως νεκρός έχει δικαίωμα ενός μνήματος για την προσδοκία του «ἐρχομένου μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς» (Σύμβολο της Πίστεως). Σε αυτό το μνῆμα τοποθετείται συνήθως σταυρός ως σύμβολο της αναστάσεως. Γι' αυτό θεωρούνται ὑποπτα όλα τα είδη «ανωνύμου» ταφής ή ταφής χωρίς μνῆμα. Άλλα είδη ταφής, κατά τα οποία η τέφρα διασκορπάζεται ή η λεγόμενη ταφή στο αέρα ή στη θάλασσα ή εν πτήσει ή στο διάστημα θεωρούνται απορριπτέα και δεν μπορούν να συνοδευτούν από καμία εκκλησιαστική λειτουργική πράξη.